

Boda Mihály¹

A háború természetéről: a háború értelme

On the Nature of War: The Meaning of War

Absztrakt

A háború természetének filozófiai vizsgálata kísérlet a háború meghatározásának megadására. A háború meghatározása Carl von Clausewitz (1780–1831) szerint magába foglalja a háború értelmének, az alkalmazott erőszak természetének és a háború átfogó jellegének a megadását. A háború értelme, a háború általános célja, Clausewitz és egy alapvetőnek tekinthető elképzelés szerint az államok vagy más, egymással a politikai hatalom birtoklása szempontjából egyenlő politikai egységek közötti vita rendezése. A háború értelmének azonban a hadtudomány történetében és a hadtörténelemben kialakultak más megközelítései is, amelyekben a háborúzó felek nem egyenlő félként vesznek részt. Ez a tanulmány a különböző, általános céllal rendelkező háborútípusokat mutatja be összehasonlító jelleggel.

Kulcsszavak: Clausewitz, háború filozófiája, vitarendezés, kolonizáció, igazságos háború, békefenntartás, felkelés

Abstract

Philosophical study of the nature of war is an attempt to define war. According to Carl von Clausewitz (1780–1831) the definition of war refers to the meaning of war, the nature of the applied violence, and the collective nature of war. The meaning of war, which is the principal concern of this article, is the general aim of war. According to Clausewitz and a standard approach to the question this aim is to settle a contest between states or other politically equal entities. However, other types of the meaning of war also appeared during the history of military science and in military history in

¹ Tanszékvezető habilitált egyetemi docens, Nemzeti Közsolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hadtörténelmi, Filozófiai és Kultúrtörténelmi Tanszék, e-mail: boda.mihaly@uni-nke.hu

which the parties are not equal. This article comparatively concerns the other types of the meaning of war.

Keywords: Clausewitz, philosophy of war, war as contest, colonisation, just war, peace-keeping, rebellion

Bevezetés: a háború értelmének alapvető felfogása

A háború természetének egyik legfontosabb kérdése a háború értelmének vagy céljának a vizsgálata. A háború értelme az az általános cél, amiért a háborút vívják. Ez a cél megkülönböztetendő a háború konkrét céljától, mivel amíg az előbbi a háború természetével van összefüggésben, addig az utóbbi egy adott háború kirobbanásának okaival és körülményeivel. Például a háború általános célja és így értelme lehet az, hogy segítségével két állam a vitáját rendezze, egy háború konkrét célja azonban a vita konkrét tárgya.

A háború értelmeként leginkább elfogadott cél az államok vagy más politikai entitások vitájának rendezése. Ezt a meghatározást adta Carl von Clausewitz is *A háborúról* című könyve 1. fejezetének első oldalán, miszerint „a háború ugyanis nem egyéb, mint kiterjedt párharc”, vagy amiként egy sorral feljebb írja, „párviadal”.²

Ez a meghatározás, vagy legalábbis a háborúnak ezen meghatározás által tükrözött képe megtalálható a háború legkorábbi megjelenésétől kezdve a mai napig. Christopher Boehm (1931–1921) kulturális antropológus és Keith F. Otterbein (1936–2015) antropológus a háború megjelenését a rokoni együttműködésen alapuló testvéri érdekcsoportokhoz kapcsolja.³ Testvéri érdekcsoportok akkor jönnek létre, amikor a feleség a férje családjával él, és így nagyobb számú férfi lakik egy helyen. Otterbein elképzelése szerint azok a társadalmak, amelyekben megtalálhatók a testvéri érdekcsoportok, a tagjaikat ért sértést közösen torolják meg. A megtorlás célpontjai tipikusan egy másik testvéri érdekcsoport tagjai. Az ilyen konfliktus a viszály (*feud*). Boehm így fogalmaz: „A testvéri érdekcsoportokon nyugvó társadalmakban gyorsan megjelenik a versengő harcos mentalitás, és a rokoni csoportok mint szövetségek versenghetnek egymással több, különböző szinten”.⁴ A viszálykodás a háború korlátozott formája, mivel benne az egyenlő testvéri érdekcsoportok közötti, szokások által szabályozott emberölés, illetve a rajtaütés a jellemző, és ezzel párhuzamosan a nagyarányú csatát magába foglaló fegyveres összecsapás hiánya.

A vitarendezésként felfogott háború megjelenésének következő formája az ókori és középkori csata általi istenítélet. Az ókori közel-keleti és római istenítélet egyenlő felek szerződéseinek megszegésével járó összetűzést dönt el. A konfliktusban a felek először általában békés módon igyekeznek rendezni a nézeteltérésüket, majd ennek sikertelenségét követően valamelyik fél az istene ítéletét kérve megindítja a háborút. Az istenítélet eredménye a háborúban elért győzelem vagy elszenvedett vereség által válik nyilvánvalóvá. Az isten annak a félnek a javára dönt, akit győzelemhez segít. Az istenítélet középkori változatában a keresztény népek életformájuk (és nem

² CLAUSEWITZ 2013: 39 és lásd még 250–252.

³ BOEHM 1992: 140–141, 153; OTTERBEIN 2004: 39–47.

⁴ BOEHM 1992: 140.

szerződésesség) megítélésében hívták segítségül Isten ítéletét. Ezt követően Isten az ókori istenekhez hasonlóan azt a felet segítette győzelemhez, akinek a javára ítelt.⁵

A kora újkorban és az újkorban továbbra is fennállt a vitarendezésként elképzelt háború népszerűsége. Ezt tükrözi a háború nemzetközi jogi meghatározása a 16–17. században, miszerint az „az egymás ellen erőszak alkalmazásával harcolók [vitakozók] állapota”,⁶ a 18. századi fejedelmek kabinetháborúi,⁷ illetve Clausewitz fentebb említett meghatározása is.

Végezetül a 20. század végén és a 21. század elején is megtaláljuk a háború meghatározásában a vitarendezés célját. Így John A. Vasquez, politológus professzor, megvizsgálva a háborúra az ókortól kezdve adott meghatározásokat, a következő következtetésre jutott:

„hat elméleti előfeltételezést fogadok el: (1) a háború tanult; (2) a háború egy hosszú folyamat eredménye; (3) a háború interakció eredménye és nem csupán rendszerszerűen fennálló állapot; (4) a háború a döntéshozás egy módja [kiemelés tőlem: B. M.]; (5) a háborúnak több oka van; és (6) a háborúnak különböző típusai vannak.”⁸

Témánk szempontjából hasonlóan fogalmaz Jessica Wolfendale filozófus is, amikor a háború meghatározását abból szempontból fogalmazza meg, hogy abban benne legyenek a háború sajátos jegyei, de hogy kiterjeszthető is legyen a nem fegyveres konfliktusok egy típusára, a *soft* háborúkra:

„Háború akkor áll fenn, amikor a következő feltételek fennállnak:
(1) van kettő vagy több szervezett csoport.
(2) ezek a csoportok intenzív ellenségeskedésben állnak egymással.
(3) sem a konfliktusban álló fél, sem másik harmadik fél nem rendelkezik felhatalmazással és képességgel, hogy hatékonyan *döntson a szembenálló felek között* [kiemelés tőlem: B.M.], megbüntetve őket vagy másként fenntartva a konfliktus által érintett terület feletti ellenőrzést.”⁹

Végül a jelen tanulmány szerzője is hasonlóan vélekedik a hibrid háborúkról, amennyiben azokat olyan, két állam közötti konfliktusnak tekinti, amelyekben az államok a terrrorszervezetekkel szembeni harcban kifejlesztett eszközöket és módszereket alkalmazzák egymás ellen.¹⁰

Vázlatosan végigtekintve a háború megjelenési formáját és meghatározását a kezdetektől a 21. századig arra következtethetünk, hogy a vitarendezésként felfogott háború sok esetben központi szerepet játszott a háború értelmének és ezzel a háború természetének a meghatározásában. A háború vitarendezésként való értelmezése ezért standard felfogásnak tekinthető. A hadtörténelem és a hadtudomány története során

⁵ BODA (megjelenés előtt).

⁶ GROTIUS 1999: 29. A magyar fordításban a „harcolni” szerepel, ami azonban nem adja vissza Cicerónak a háborút és a vitát összekapcsoló álláspontját, amelyet Grotius *expressis verbis* elfogad. Lásd még BODA (megjelenés előtt).

⁷ WHITMAN 2012: 133–171.

⁸ VASQUEZ 2009: 42.

⁹ WOLFENDALE 2017: 16.

¹⁰ BODA 2023a: 22.

azonban lehetséges volt a vitarendezéstől eltérő célt adni a háborúnak. A következő fejezet azokkal az általános háborús célokkal foglalkozik, amelyek a háborút nem vitarendezésként határozták meg a múltban vagy határozzák meg a jelenben.

Eltérések a standard felfogástól

A vitarendezésként felfogott háború egyik fontos jellemzője, hogy abban a felek a politikai hatalom birtoklása szempontjából egyenlő státussal rendelkeznek: a háború egyenlő testvéri érdekcsoportok, isten előtt egyenlő felek vagy egyenlően szuverén államok magas vagy alacsony intenzitású (*soft*, hibrid) konfliktusa. A hadtudomány története és a hadtörténelem során azonban a háborúnak más formái is kialakultak, mint a szerzésként, illetve a béke terjesztéseként, fenntartásaként és megváltoztatásaként felfogott háború. A háborúnak ezekben a formáiban a felek között a politikai hatalom birtoklása szempontjából egyenlőtlenség áll fenn.

A háború mint szerzés

A háborút szerzésként értelmező elképzelés Platónhoz (Kr. e. 427–347), Arisztotelészhez (Kr. e. 387–322) és Sallustiuszhoz (Kr. e. 86–35) (és Ciceróhoz [Kr. e. 106–43]) kapcsolódik. Platón szerint az egyén szükségleteit nem képes egyedül ellátni, ezért másokra támaszkodik és ezáltal másokkal államot hoz létre. Az állam létrejöttével azonban a szükségletek is megváltoznak, amelyeket szintén ki kell elégíteni. Ezeknek a szükségleteknek a kielégítésére az állam területe nem minden esetben elegendő, ezért további területeket kell szerezni. Platón szavaival: „Márpedig akkor a szomszédaink területéből kell valamit kihalásunk, ha azt akarjuk, hogy elegendő legelők és szántók legyen.”¹¹

Platónhoz hasonlóan Arisztotelész is szerzésként képzei el a háborút. Úgy véli, hogy az emberek természetükből fakadóan a közjó elérése végett társultak egymással, amit a társulás nélkül nem tudnak elérni. Ilyen társulás a férfi és a nő (a nemzés céljából), illetve a természet szerinti vezető és az alárendelt (a biztonság céljából). Belőlük jön létre a háznép, majd a falu (a széttelepült háznép, együtt család), végül a városállam (több család). A család és a városállam fenntartásának fontos eleme a vagyonszerzés, aminek a háború az egyik formája. Arisztotelész szerint „a hadvezetés művészete is valamiképpen természetes vagyonszerző vállalkozás (s a vadászat is ide számít), melyet a vadállatokkal s az emberekkel szemben – akik, bár természettől fogva engedelmességre születtek, de abba nem akarnak beletörődni – alkalmazni kell”.¹² Arisztotelész a háborút vadászathoz hasonló tevékenységként, rabszolgák szerzéseként értelmezi.

Amikor embereket érintő szerzésként értelmezzük a háborút, akkor arra nem csupán rabszolgák szerzéseként találunk példát, hanem nők (feleségek) szerzéseként

¹¹ PLATÓN 1984: (373 d–e) 118.

¹² ARISZTOTELÉSZ 1969: 94.

is, többek között demográfiai okokból. Kézai Simon 13. századi középkori magyar történetíró említi a magyarok előtörténeteként, hogy a magyarok ősei

„a Meótisz ingoványai közé költözve, öt éven át egyfolytában ott maradtak. A hatodik évben azután, amikor kimozdultak onnan, a pusztaságban véletlenül Belár fiainak feleségeire és gyermekeire akadtak, akik férjük nélkül maradtak sátraikban. Ezeket minden ingóságukkal együtt, gyors vágóban a Meótisz ingoványai közé hurcolták. Mármost véletlenül a gyerekek között fogták el az alánok fejedelmének, Dulának két lányát is; egyiküket Hunor, a másikat Magor vette feleségül. Az összes hun ezektől a nőktől veszi eredetét.”¹³

Sallustiusnál is a szerzés van a háború középpontjában, azonban nem terület, állatok, rabszolgák vagy nők szerzése, hanem dicsőség szerzése. Úgy fogalmaz, hogy a rómaiaknál

„egymás között nagy versengés folyt a dicsőségért: mindenki azon buzgólkodott, hogy aprítsa az ellenséget, megmássa a falat, és közben a többiek szeme rajta függjön: ezt tartották vagyonnak, hírnévnek, igazi nemességnek; a fényes névre sóvárogtak, a pénzzel nem törődtek, rendkívüli dicsőségre, tisztas gazdaságra törekedtek”.¹⁴

A háború mint a béke terjesztésének az eszköze

A katonai terjeszkedéssel létrejövő birodalmak meghatározott életciklussal rendelkeznek.¹⁵ Ennek első része a hírnevet és az annak eléréséhez szükséges erényeket előtérbe helyező katonai terjeszkedés. A terjeszkedésnek ez a formája azonban egyszer kifulladás, és a birodalom átalakul: a hírnév helyett a béke kerül a politikai berendezkedés és a háborúk középpontjába. A civilizált békét, amely egyszerre kínálja a meghódított területek életviszonyainak belső átalakítását és védelmét a birodalom határain túl élő civilizálatlan barbárokkal szemben, el kell hozni a meghódított területekre, majd ott fenn is kell tartani. A béke elhozatalához kapcsolódó háború szükségképpen a hódító civilizációjának terjesztésével jár együtt, a béke fenntartásához kapcsoló háború pedig a civilizáció megszilárdításával. Az előbbiről ebben az alfejezetben, az utóbbiról a következőben lesz szó.

Az ókori keleti Asszír Birodalom terjeszkedését (Kr. e. 14. – Kr. e. 7. század) mélyen befolyásolta az az eszme, ami a világot két nagy részre, a centrális és perifériális részekre osztotta. Az eszme az asszír centrális területekkel a normalitás, a rend és teremtés fogalmát kapcsolta össze, a periféria területeivel pedig ismeretlenség, az abnormalitás, a káosz és a rombolás fogalmait. A két terület viszonyát az jellemezte, hogy a centrális részeket meg kellett védeni a periféria ellen, majd „hősiesen” meg kellett hódítani a perifériát, amellyel dicsőséget lehetett szerezni. A hódítást úgy értelmezték mint a (barbár) káosz visszaszorítását és a(z asszír civilizációs) rend kiterjesztését, amit összhangba hoztak azzal, hogy a mezopotámiai teremtésposz a világ teremtését

¹³ KÉZAI 2004: (5) 91–92. Lásd még DAVIE 1929: 96–102.

¹⁴ SALLUSTIUS 1978: (7) 13. Hasonlóan Cicerónál: CICERO 1987: (12) 302.

¹⁵ MÜNKLER 2007: 65–79.

szintén a káosz visszaszorításaként és a isteni-kozmosz-természeti-civilizációs rend létrehozásaként értelmezi. Az eposzban Mardukot, a teremtésben leginkább jeleskedő istent az istenek egy része arra kéri, hogy:

„»Világító, mi urunk, szabadítónk!/Jóságodból nekünk mi jut hát?/Nosza! Engedd, hogy lakást építhessünk: híres-neves lakóhelyet, ahol nyugalmat és békét találunk! ...« Hallván Marduk hangos torkuk beszédét,/orcái, mint kelő nap Nap, fölragyogtak./»Legyen hát, miként második Báb-ili, melynek művét oly igen kívántátok; épüljön föl a város, a lakóhely«”.¹⁶

A szöveg utalása szerint Babilon, illetve majd az azt meghódító Asszíria a „nyugalom és béke” területe, aminek a főistene Marduk, akinek a képviselője az emberi világban az asszír uralkodó. Az asszír uralkodó így az istenek (és különösen Marduk) teremtő munkáját folytatta a civilizációs rend hódító kiterjesztésével.¹⁷

A Római Birodalom esetében Polübiosz, római történetíró (Kr. e. 200–118) nem csupán a (római) civilizációs béke terjesztésének mechanizmusát írja le, hanem a békét megalapozó eszmét is. Ez az eszme a római alkotmányosság. Polübiosz úgy látja, hogy a Római Birodalom felemelkedése egy kétlépcsős természeti (és így törvényszerű) folyamat. Először az emberek a természeti csapások és a külső fenyegetések elleni védekezés hatására létrehozták az első államformát, az egyeduralmat. Ennek keretei között a testileg legerősebbek és legbátrabbak segítséget nyújtottak az embereknek, és ezáltal a közösség vezetői lettek. Polübiosz szerint miként a gyermektől is elvárt, hogy hálát érezzen az őt felnevelő szülei iránt, úgy a megmentett embereknek is hálát kell érezniük megmentőik, az uralkodó felé. A hála elismeréssel jár az uralkodó számára, ami által egyrészt elismerik a hatalmát, amivel megmentette őket, másrészt a kötelességét, hogy a jövőben is tartsa fenn a biztonságot. Az elismerés elvezet az igazságosság fogalmának a megjelenéséhez, mivel az embereknek a biztonságban és békében „mindent módjukban lesz megszerezni, ami csak megilleti őket [...] az emberek nem félnek többé az uralmától, hanem önként vállalják és szolgálják [...]. Ilyen módon válik az egyeduralmából szinte észrevétlenül király.”¹⁸ A közös vezetés hatására így megerősödik az emberek közötti közösségi érzés, illetve kialakul az erkölcsi jóról és rosszról való közösségi felfogás. A király pedig a fizikai fenyegetéssel szembeni védelem mellett az igazságosság fenntartásáért is felel (a saját maga tetteit is ideértve),¹⁹ mégpedig nem csupán a már birtokolt területeken, hanem potenciálisan az egész világon. A római uralom ugyanis építő jellegű (hasznos) nem csupán a rómaiak számára, hanem azoknak a népeknek a számára is, akiknek a római uralom békével, azaz biztonsággal és civilizációs fejlődéssel jár.²⁰

¹⁶ Teremtés 1985: 39.

¹⁷ BODA 2023b: 15–17.

¹⁸ POLÜBIOSZ 2002: 392. Polübiosz még folytatja az alkotmányos vizsgálódást, amiben a királyság zsarnoksággá, majd arisztokráciává, oligarchiává, demokrácia és a néptömeg (csőcselék) uralmává alakul át, amikor már nincs sem fizikai biztonság, sem igazságosság, hanem csak a „könyörtelen ököljog uralma” (393–394).

¹⁹ POLÜBIOSZ 420.

²⁰ MOHAY 2010: 61–70.

A római béke, a biztonság és a civilizáció birodalmi terjesztésének az egyik következménye a Cicero által megalkotott „két haza” fogalom, amely azt jelzi, hogy a terjesztett civilizáció nem törli el a helyi kultúrát. Cicero szerint

„az összes vidéki város lakójának két hazája van! Az egyik a természet, a másik pedig a polgárjog révén jutott neki osztályrészül: ahogy tusculumi születésű letére az említett Catót is fölvtették a római nép polgárainak közösségébe, s ennél fogva, bár származás alapján tusculumi volt, polgárjoga szerint római. [...] azt a helyet is hazának nevezzük, ahol születtünk, s azt is, amely befogadott minket. Elsősorban mégis azt kell szeretetünkkel öveznünk, amelytől az állam és az egész polgári közösség a nevét kapta; érte föl kell áldoznunk életünket.”²¹

Az eszmék terjesztésére épített háborúzási forma megtalálható majd minden történelmi korban, léte összefonódik a katonai jellegű birodalmakkal. A 2022-ben kezdődött orosz–ukrán háborút nyugatról sok esetben két egyenlően szuverén állam vitájának tekintik, aminek a tétje bizonyos területek vagy népcsoportok feletti politikai uralom.²² Orosz oldalról azonban Alexander Dugin (1962–) a háború előtt kiadott *A geopolitika alapjai* című könyvében²³ az akkor még jövőbeli háborúról úgy ír, mint egyenlőtlen felek közötti háborúról. Dugin három részre osztja a világot: az Oroszország köré szerveződő eurázsiai részre, a tengeri hatalmak alkotta atlanti részre és a kettő közötti peremvidékre. Ebben a világban két birodalom, az Amerikai Egyesült Államok (USA) vezette atlantista birodalom és az orosz birodalom küzd egymással a peremvidék feletti befolyásért. Küzdelmük formája a birodalomépítés, ami orosz részről egyenértékű az orosz civilizációs eszmék Európa irányába való terjesztésével. A felépített Orosz Birodalomban Ukrajnának csak mint befolyási övezetnek van helye. Ahogy Dugin fogalmaz:

„Eurázsia földrajzi és stratégiai egyesítésre ítéltetett. Ez szigorúan tudományos geopolitikai tény. Ennek az egyesítésnek a központjában szükségképpen Oroszországnak kell állnia. Az egyesítés mozgató erejének szükségképpen az orosz népnek kell lennie. Ezzel a misszióval tökéletesen harmonizál az oroszok civilizációs missziója is.”²⁴

Érdemes kiemelni, hogy Dugin álláspontja szerint még nem létezik az Orosz Birodalom, hanem azt éppen hogy meg kell teremteni, mégpedig az atlantista civilizációs befolyással szemben. Ennyiben az Orosz Birodalom és annak külpolitikája (ideértve a háborút is) nem annyira a más népek számára elhozható fegyvernyugvás értelmében vett békét célozza (Dugin nem is használja a „béke” kifejezést), hanem az oroszokat érintő biztonságpolitika jegyében az atlantista hatalmakkal szembeni fellépést. Ugyanakkor Dugin szerint a birodalomra létrejöttét követően jellemző lesz egy sajátosan orosz vallásosság mint a kiterjesztett orosz civilizáció értelmében vett béke,

²¹ CICERO 2008: 36.

²² Vannak eltérő értelmezések is, mint például, hogy az az orosz fél részéről igazságtalan céllal folytatott háború, amiben az orosz fél ezért „nemzetközi bűnöző”. A háború ezen értelmezéséről a következők alfejezetben lesz szó.

²³ DUGIN 2004: 333–366.

²⁴ DUGIN 2004: 348.

de egyben a birodalom által magába foglalt számos nép és régió jellegzetességeinek fennmaradása is.²⁵ Ez a kettősség nagyon közel áll a Cicero által említett „két haza” fogalmához, aminek a logikája a béke, a biztonság és a civilizáció elhozatala az önálló jegyek fenntartása mellett.

A háború mint a béke fenntartásának az eszköze

Azokon az integrált területeken, amelyek nincsenek külső fenyegetésnek kitéve, a háború egy újabb formája jelenhet meg. A háborúnak ez a formája a béke fenntartására irányul a békét belülről fenyegetőkkel szemben.

Amikor kialakul a népek, városállamok vagy államok egy többé-kevésbé integrált nemzetközi rendszere, akkor ettől a kezdeti nemzetközi rendszertől való eltérést – mint igazságtalanságot – a nemzetközi rendszer erős hatalma(i) megbüntetik és visszaállítják az eredeti, békés állapotot. A békefenntartásként értett háborúra példákat találhatunk az ókori keleti sumer városállamoknál és az Asszír Birodalomban, a katolikus keresztény igazságos háború elméletében és az USA terrorellenes küzdelmében 2001 után.

A háború természetét illetően fennmaradt első források a Kr. e. 3. évezred közepéről származnak. Ezen források egyike a következőképpen mutatja be két városállam, Lagaš és Umma háborúját:

„Enlil, az országok királya, az istenek apja, szilárd szavával határt jelölt ki Ningirsu istennek és Šara istennek; Mesilim, Kiš királya, Sataran isten szavára kimérette azt; azon a helyen oszlopot állítatott fel. Uš, Umma ensije, megsértette a szót, a »döntés«-t; az oszlopot eltávolította; Lagaš területére betört. Ningirsu, Enlil vitéze, (Enlil) igaz szavára Umma ellen háborút folytatott. Enlil szavára rájuk borította hatalmas hálóját. A mezőn, (különböző) helyeken, halmokba rakta a holttesteket. [...] Mesilim oszlopát a helyére állították.”²⁶

A szöveg szerint Enlil főisten közvetítőn keresztül határokat jelölt ki a városállamok között két alacsonyabb rangú istennek, Ningirsu és Šara isteneknek, akik Lagaš és Umma istenei voltak. Umma uralkodója (ensije) azonban megsértette a határijelölést és betört Lagaš területére. Erre Ningirsu, aki most Enlil vitéze az igazságos állapot helyreállításában, illetve Ningirsu képviselője Lagaš királya, megtámadta Ummát, legyőzte és a határt visszaállította. A sumer nemzetközi viszonyokban az istenek egy-egy városállam istenei voltak, és egy főisten alá szerveződtek. A főisten szabta meg a városállamok közötti határokat, és amennyiben valamelyik városállam ezt nem tartotta tiszteletben, akkor közvetítőkön keresztül háborút indított a renitens ellen és visszaállította a megszabott határt.²⁷

A sumer városállamok alkotta laza tömörüléshez képest az Asszír Birodalom jóval központosítottabb politikai erő volt, amely alárendelő szerződésekkel kötötte magához lazábban vagy szorosabban a különböző népeket, városállamokat és államokat.²⁸

²⁵ DUGIN 2004: 343.

²⁶ Entemena, Lagaš ensijének felirata 1965: 92.

²⁷ ALTMAN 2012: 7–8.

²⁸ ODED 1992: 83–99.

A szerződések sok esetben esküvel jártak együtt, amelyben az istenek által garantált átkokkal fenyegették a szerződészegőt, tovább erősítve a szerződésben foglaltakat. A szerződés megszegése, például az adó meg nem fizetése vagy lázadás az asszír király ellen így egyszerre volt jogi vétek és vallási bűn. A szerződészegéssel szemben nem csupán a szerződésben foglaltak helyreállítása volt igazságos, hanem az emberi és isteni büntetés is. A büntetés az átkok végrehajtásában állt. Aššur-ah-iddina asszír király (Kr. e. 680–669) örökösödési szerződésében a következő átokformulát olvashatjuk a lázadókkal szemben:

„Adad, az ég és a föld csatornáinak felügyelője szüntesse meg az esőt országodban, földjeid maradjanak termés nélkül, (majd) nagy árvíz áraszsa el azokat; a sáskák emésszék el lábon álló gabonádat, az őrlőkö zaja ne hallatszék házadban, az őrlésre szánt gabona tűnjön el előled; gabona helyett fiad és lányaid a te csontjaidat őrljék meg!”²⁹

Az átok legutolsó részét a következő asszír uralkodó végre is hajtatta egy fellázadt helytartóján.

A katolikus keresztény gondolkodásban szintén fellelhető egy olyan elméleti hagyomány, amely a háborút békefenntartásként fogja fel. Ez a gondolat legalább Aquinói Szent Tamásig (1225–1274) nyúlik vissza. Szent Tamás szerint a háború egyetlen formája megengedett, minden más formája bűn. A *bellum licitumot* (megengedett háborút) a törvényes felhatalmazással (*auctoritasszal*) rendelkező fejedelem indítja igazságos okkal (*causa iustával*) és helyes szándékkal (*recta intentióval*). Igazságos oka akkor van a háborúnak, ha a vétkekkel rászolgáltak a háborúval való megbüntetésre azok, akik ellen a háborút indítják; helyes szándéka pedig akkor, ha a háború távolabbi célja a jó előmozdítása és a rossz elhárítása. A helyes szándéknak két összefüggő követelménye van: az egyik, hogy a háborúnak az azt viselők általános szándéka szerint a keresztény béke fenntartására kell irányulnia, azaz arra, hogy a vétkezőt visszaillesze a keresztény közösség keretei közé. A másik követelmény pedig az, hogy a *bellum licitum*ban részt vevők egyedi szándéka nem lehet a kapzsiság vagy a kegyetlenség, mert az nem fér össze a keresztény béke eszméjével. A *bellum licitum* három feltételének együttes értelmezése szerint a keresztényeknek megengedett háború a keresztény béke fenntartását szolgálja a keresztény közösségen belül a vétkezők megbüntetése által.³⁰

Amíg Szent Tamás esetében a béke szempontjából az európai keresztény államok közösségének volt jelentősége, addig Francisco de Vitoria dominikánus filozófus és teológus (1483–1546) kiterjesztette a békeközösség kereteit, beleértve abba minden népet a világon. Úgy vélte, hogy minden ember természettől fogva társa minden másik embernek, legyen akár keresztény, akár nem. Az emberek így beutazhatják más államok területét, ha ott nem okoznak kárt, a másik területén kereskedhetnek és békés módszerekkel téríthetnek is. Továbbá segítséget is nyújthatnak a másik állam területén élő ártatlanoknak. Erre akkor van lehetőség, ha őket vagy meggátolják az önként felvett keresztény hit gyakorlásában, vagy zsarnok uralkodók elnyomják, vagy egyenesen feláldozzák. Amennyiben egy állam nem tartja tiszteletben más

²⁹ Az idézetet közli VÉR 2023: 7.

³⁰ BODA 2022: 172–175; BODA 2023b: 111–119.

állam polgárainak jogait, illetve a saját állama polgárainak jogait, akkor a természetes társaság értelmében sérelmet okoz és igazságtalanságot követ el, és bármilyen más állam igazságos háborút indítva ellene megbüntetheti és visszaállíthatja a nemzetközi közösség békéjét.³¹

A 20. században, a két világháború közötti katolikus gondolkodók ismét visszatértek a témára, ezúttal azonban nem a keresztény békeközösség kiterjesztése, hanem annak szerkezete volt a kérdés. Szent Tamás és Vitoria számára az igazságos háborút indító fejedelem vagy állam a bíró szerepét töltötte be. Ez a koncepció azonban a 19. században már nem működött. Ekkor ugyanis az államokat egyenlően szuverén politikai entitásoknak tekintették, amelyek bármit megtehetnek érdekeik védelmében, és amelyek nem lehetnek egymás bírái. A háborúindítás joga is az államokhoz tartozott, és maga a nemzetközi jog is az államok akaratának a termékévé vált.

Az első világháborút követően a katolikus véleményt tükröző Joseph Thomas Delos dominikánus jogász (1891–1974) véleménye szerint: „igaz, hogy az igazságosság keresése időnként arra vesz rá népeket és vezetőket, hogy háborút indítsanak, ám hiba azt gondolni, hogy egy társadalomban ezt csak egy bíró elégítheti ki. A törvényhozó és a rendőri szerepnek épp ennyi jelentősége van. A modern háború egyre gyakrabban törvényhozási és végrehajtói, és nem igazságszolgáltatási folyamat.”³² Így a modern háborúk lehetnek a törvényeknek érvényt szerző háborúk, amelyeket vagy a nemzetközi rendőrség vagy végrehajtó szerv szerepét eljárászó sértett államok vívnak (önvédelem), vagy a nemzetközi rendet védő más államok (mint például Nagy-Britannia és Franciaország 1939 szeptemberében). Érdekesebb a második felvetés, ami szerint a modern háború célja részben, hogy az azt lezáró nemzetközi szerződéssel új nemzetközi jogi rendet teremtsen, mint például a harmincéves háborút, a francia forradalmat és a koalíciós háborúkat, illetve az első és a második világháborút követően. Erre szükség van Delos szerint, mivel a nemzetközi közösség a konfliktusainak feloldása végett nem csupán a közvetlen rendfenntartást igényli, hanem időnként a nemzetközi jogrend megváltoztatását is. Erre azért van szükség, hogy alkalmazkodni lehessen a megváltozott nemzetközi politikai erőbeli viszonyokhoz, amire viszont nem állnak rendelkezésre a békebeli intézmények. Ennyiben a modern háborúk békeateremtő háborúk, vagy statikus értelemben, amikor az eredeti békefeltételeket állítják vissza, vagy dinamikus értelemben, amikor a béke új feltételeit ugyan az erősebb győztes hatalmak vezetésével, ám a békét élvező államok összességének vagy jelentős részének bevonásával alkotják meg. A békefenntartás a cél az utóbbi esetben is, csak a béke feltételei változnak.

Az egymást követő és új békefeltételeket teremtő államközi szerződések sorozata a szintén a két világháború között író Luigi Sturzo katolikus nemzetközi jogász (1871–1959) szerint a nemzetközi közösség és a nemzetközi rend fejlődésének tendenciáját mutatja. Úgy véli, hogy a nemzetközi közösség alapja a katolikus vallás és egyház által megalapított emberi testvériség. A katolikus vallás ugyanis lerombolta a családot, a népet, a törzset, a klánt, a várost, a faj és a birodalom vallásosságát, és így megalkotott egy új társaságot, a nemzetközi közösséget. A közösség fejlődése a két világháború közötti

³¹ BODA 2023b: 187–190.

³² DELOS 1950: 321–322.

időszakra földrajzi szempontból előrehaladott állapotba került, szerkezetét tekintve azonban még Sturzo szerint fejlődni kell. Szükséges, hogy önálló, külön-külön egyetlen tagállamtól sem függő politikai egységként működő szervezetté váljon. Minden politikai egység természete szerint önálló törvényekkel és ezeket a törvényeket a belső és a külső fenyegetésektől megvédő erőszakszervezettel rendelkezik.³³ Mivel azonban a nemzetközi közösség mint politikai egység minden államot magába foglalna, ezért azzal szemben csak belső fenyegetés lehetséges, külső nem. Az ilyen fenyegetés erőszaknak, rablásnak vagy kalózkodásnak minősülne, amivel szemben lehet háborút vívni. Sturzo szavaival:

„Ez jogi és büntető háború lenne, amelyet egy hatóság deklarál, és amelyet a szükségesség és jogosság határain belül vívnek. Ez nem lenne igazi háború, hanem csupán a hatáskör (power) szélsőséges alkalmazása a büntetés jogának – de nem a feltételezett győzelem jogának – a nevében.”³⁴

A katolikus keresztény elképzelés középpontjában a béke tana áll, amit A.H.M. (Fred) van Iersel holland teológus és filozófus (1954–) gondolataival lehet kiválóan össze foglalni. Iersel szerint (1) a békének igazságosnak kell lennie, mert az igazságosság csökkenti a „valódi” (államközi vitán alapuló) háborúk esélyét; (2) a béke fenntartására is fel kell azonban készülni a biztonság növelésével, ami egyrészt a legitim önvédelemre való felkészülést, másrészt pedig mások békeműveletek keretében való megvédését jelenti; (3) ha mégis kialakulna háború, akkor szükséges a felek közötti megbékélés a háború után és az igazságos béke helyreállítása.³⁵

Bár a katolikus elméletet megtaláljuk a 20. és a 21. században is, annak veleje a katolikus igazságos háború középkori hagyományában gyökerezik. A békefenntartáshoz kapcsolódó kortárs elképzelésnek két típusa van, az USA terrorellenes küzdelme, illetve a humanitárius beavatkozások Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) égisze alatt kidolgozott „védelmi felelősség” (*responsibility to protect*) koncepciója.

Thomas P. M. Barnett biztonságpolitikai szakértő (1962–) úgy vélte,³⁶ hogy a 2001-es terrortámadásokat követően az USA-nak új szabályok szerint kell háborút viselnie. Ebben a háborúban az USA nem a világ rendőre, és így a háború sem rendfenntartás, hanem a világ tűzoltója.³⁷ Tűzet oltani azokban az államokban szükséges, ahol a globalizált világ gazdaság nem működik. A globalizált világ gazdaságot működtető államok a Magállamok, az ellenálló országok pedig a Részállamok. A Részállamokat a szegénység és a totalitárius vagy éppen kaotikus politikai viszonyok jellemzik. A Részállamokban az USA-nak nincs gazdasági és politikai befolyása, hanem éppen ellenkezőleg, ezek az államok a Magállamokat fenyegető veszélyek, például a terrorakciók kiindulási pontjai (például mint toborzási és kiképző területek). Az USA-nak ezekben az államokban kell felvenni a harcot az USA és a globalizáció ellenségeivel. Barnett szerint

³³ STURZO 1929: 36–49.

³⁴ STURZO 1929: 232–233.

³⁵ IERSEL 2019: 55–62, 74–78.

³⁶ BARNETT 2004.

³⁷ BARNETT 2004: 4.

„Amerika sem többel sem kevesebbel nem tartozik nekik [a Részállamokban élő embereknek] mint azzal az alapvető békével, amit mi [az amerikaiak] élveztünk hosszú időn keresztül. Ez nem Pax Amricana, mert nem az uralmunkat akarjuk kiterjeszteni, hanem az együttélési szabályainkat. Ez alapján nem hatalmat akarunk mások felett, mert ezeknek a szabályoknak a kiterjesztése a Magállamok tagságának a kibővítése és a globalizációs folyamat előrehaladásának lehetővé tétele. [...] Amerika feladata nem a folyamatos háború és nem a birodalom kiterjesztése, hanem csupán, hogy a globalizáció testőre legyen, amikor és ahol az szükséges a Részállamokban.”³⁸

A humanitárius beavatkozás ENSZ által propagált „védelmi felelősség” koncepciója az állami szuverenitás fogalmához és azon keresztül az állam belügyeibe való beavatkozás lehetőségéhez kapcsolódik. Egy állam belügyeibe való beavatkozásnak hagyományosan nemzetközi jogi gátat képez az állam szuverenitása, ami garantálja, hogy az állam a területén korlátlan ellenőrzéssel rendelkezik, és így cselekvését a saját területén más állam nem gátolhatja meg. Ez a szuverenitásfogalom jelentősen megnehezítette a humanitárius beavatkozásokat. Kofi Annan (1938–2018) ENSZ-főtitkár felkérésére az erre a célra összeült bizottság, az *International Commission on Intervention and State Sovereignty* azonban kidolgozott egy alternatív szuverenitásfogalmat, amely nem az ellenőrzés, hanem a felelősség fogalmához kötődik. E fogalomnak a bizottság jelentése szerint három következménye van:

„Először, az magába foglalja, hogy az állam hatóságai felelősek az állampolgárok biztonságáért, életéért és jóllétéért. Másrészt, az előtérbe helyezi, hogy a nemzeti politikai hatóságok felelősek a saját polgárainak és az ENSZ-en keresztül a nemzetközi közösségnek. Végül harmadrészt, az azt jelenti, hogy az állam nevében eljárók felelősek a tetteikért, azaz felelősségre vonhatók azért, amit megtettek vagy amit elmulasztottak megtenni. A szuverenitásnak ezt a felfogását erősíti a nemzetközi emberi jogi normák egyre szélesebb tért nyérése, illetve az emberi biztonság fogalmának a nemzetközi párbeszédben erősödő hatása is.”³⁹

Az új szuverenitásfogalom lehetővé teszi a humanitárius beavatkozást az emberi jog-sértések és így a nemzetközi jogszabályok megsértése esetén, ezért az a háborúnak a törvényeknek való érvényszerzés értelmét támasztja alá.

A háború mint a béke megváltoztatásának az eszköze

Az eddigi alfejezetek végigkövették a háború értelmének megváltozását. A háború értelmeként szó volt bizonyos javak, például terület megszerzéséről, a civilizációval járó béke terjesztéséről, illetve a civilizációval járó béke fenntartásáról. Ez az alfejezet a háború értelmét a béke megváltoztatásaként mutatja be, amiben egy politikai entitás, például egy birodalom vagy állam egyik része arra törekszik, hogy megváltoztassa

³⁸ BARNETT 2004: 296–298.

³⁹ *The Responsibility to Protect* 2001: 13.

a politikai entitás békéjét. A háborúnak ez a formája a belső fegyveres konfliktusok és a polgárháborúk egyik formája, a felkelés.

A „belső fegyveres konfliktus”, a „polgárháború” és a „felkelés” jelentése nem azonos, azonban a fogalmak átfedik egymást. Közös bennük, hogy mindegyik valamilyen politikai entitáson belüli háborúra vonatkozik, polgárháború azonban csak államon belül jelenhet meg (ahol vannak politikai tömörülések), birodalmon belül nem. A polgárháború lehet a felek státusa szempontjából egyenlőtlen, azaz az államhatalmat képviselő erők és a felkelők közötti konfliktus, lehet azonban az állam összeomlását követően két egyenlően nem állami erő közötti viszony is. Ezzel szemben felkelés lehetséges birodalomban és államban egyaránt, a lényeg, hogy a politikai entitást képviselők és a felkelők a politikai hatalom birtoklása szempontjából egyenlőtlen viszonyban állnak egymással. A belső fegyveres konfliktusok egy része polgárháború (államon belüli konfliktus), egy ettől független másik része felkelés (birodalmon belüli egyenlőtlen konfliktus), és a polgárháborúk egy része szintén felkelés (egyenlőtlen konfliktusok).

A polgárháború első, tisztán elméleti megjelenése Platónhoz kapcsolódik, aki azonban a vizsályt az állam pártjainak az államot pusztító harcaként, és így a hatalom szempontjából egyenlő erők harcaként értette.⁴⁰ A középkorban Aquinói Szent Tamás is ehhez hasonlóan értelmezte a civakodást mint harag motiválta magánháborút, ami „magánszemélyek között nem állami felhatalmazással, hanem rendezetlen akaratból kiindulva folyik”.⁴¹ A polgárháborúnak ezek a megközelítései nem a felkelés kategóriájába tartoznak, hiszen bennük egyenlő felek küzdenek egymással.

A felkelésnek különböző típusai vannak, annak megfelelően, hogy az miként kívánja megváltoztatni a fennálló békét. A felkelő jellegű polgárháborúkat a kora újkorban és az újkorban a protestáns-katolikus ellentétben alapuló konfliktus (16–18. század), illetve a liberális-demokrata és a monarchista konfliktus jellemezte (18–20. század).⁴² Ezekben a polgárháborúban a felkelő fél az autonómia vagy a politikai hatalom megszerzésével, vagy a politikai függetlenség elérésével igyekezett a békét megváltoztatni. A felkelő jellegű polgárháborúk második típusa a kommunizmus küzdelme volt, ami már a gazdasági-társadalmi hatalom megszerzésével kívánta megváltoztatni a politikai hatalmat és a fennálló békét (19–20. század).⁴³ Végül a polgárháborúk utolsó típusa először a felkelő közösség létrehozására koncentrált, és csak ezt követően vette célba a gazdasági-társadalmi-politikai hatalom megszerzését (20. század második fele).⁴⁴ Zárásként egy-egy jellemző gondolatmenetet mutatok be a felkelések három típusához.

Az első felkelő jellegű polgárháborúban a felkelők célja a béke átalakítása a politikai hatalom megszerzésével, azaz autonómia szerzésével, elszakadással vagy a politikai irányítás átvételével. Az 1849-es *A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata* így fogalmaz:

⁴⁰ BODA (megjelenés előtt).

⁴¹ Aquinói Szent Tamás 2014: 269–271.

⁴² DERRIENIC 2004: 29–34.

⁴³ DERRIENIC 2004: 45–57.

⁴⁴ DERRIENIC 2004: 65–99. Ezek a típusok a belső fegyveres konfliktusokról és a polgárháborúkról szóló szakirodalomban az identitásalapú vagy etnikai, a gazdasági-társadalmi és a pártos vagy ideológiai háborúknak felelnek meg. Lásd DERRIENIC 2004: 14; ANGSTROM 2001: 94.

„Több ok van, mely Isten és a világ előtt minden nemzetet feljogosít, hogy a felette uralkodott dinasztia trónjáról száműzze. Ilyenek:

ha az ország ellenségeivel, rablókkal, pártütőkkel a nemzet elnyomására szövetkezik;

ha az esküvel szentesített alkotmány s országos státusélet eltörlésére fegyveres erőszakkal támadja meg alattvalóit, kik ellene fel nem lázadtak;

ha erőszakkal eldarabolja s megcsonkítja az ország területi épségét, melyet fenntartani megesküdt;

ha idegen fegyveres erőt használ saját alattvalóinak legyilkolására s törvényes szabadságuk elnyomására. Minden egyes ok elég bűn arra, hogy a dinasztia a trónt elveszítse. A Habsburg-Lothringeni ház példátlan hűségességgel mindezen bűnt együtt és egyszerre követte el.⁴⁵

A nyilatkozat értelmében Magyarország el kívánta űzni a Habsburg-dinasztiát a magyar trónról, kiszakadván ezzel a Habsburg Birodalomból, és így meg kívánta változtatni a Habsburg Birodalom békéjét.

A második típusú felkelés a politikai hatalmat a gazdasági-társadalmi hatalom megszerzésével kívánja megszerezni és átalakítani. Karl Marx (1818–1883) a burzsoá-proletár osztályharc kapcsán úgy vélekedik, hogy a társadalom valamennyi osztálya közül, amely a

„burzsoáziával szemben áll, egyedül a proletariátus valóban forradalmi osztály. [...] A proletariátus életfeltételeiben már megsemmisültek a régi társadalom életfeltételei. A proletárnak nincsen tulajdona [...]. A törvény, az erkölcs, a vallás az ő szemében csupa polgári előítélet, ami mögött megannyi polgári érdek rejtőzik. [...] Minden eddigi osztály, amely az uralmat meghódította, a már elért helyzetet úgy igyekezett biztosítani, hogy az egész társadalmat alávetette megélhetése feltételeinek. A proletárok csak úgy hódíthatják meg a társadalmi termelőerőket, ha megszüntetik a maguk eddig elsajátítási módját és ezzel együtt az elsajátítás egész eddigi módját.”⁴⁶

Marx szerint a kommunista forradalommal a proletariátusnak meg kell semmisítenie a burzsoá-polgári gazdasági és társadalmi rendet és ezzel át kell vennie a politikai hatalmat.

Végül a harmadik típusú felkelés az új gazdasági-társadalmi-politikai hatalom létrehozását egy új közösségi öntudat létrehozásával kívánja elérni. Frantz Fanon (1925–1961) az algériai dekolonizációs háború kapcsán írja, hogy:

„A dekolonizáció sohasem marad észrevétlen, mivel a létre vonatkozik; alapvetően módosítja a létet, a lényegtelenébe taszított nézőkből kiváltságos színészeket formál, akiket lélegzetelállító módon ragad magával a történelem. Új emberek, új nyelv, új emberiség révén sajátos ritmust visz a létbe. A dekolonizáció valójában új emberek teremtése. Csakhogy ez a teremtés nem valamiféle természetfeletti hatalomtól nyeri legitimitását: a gyarmatosított »dolog« önmaga felszabadításának folyamatában válik emberré.”⁴⁷

⁴⁵ *A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata.*

⁴⁶ MARX 1948: 27–29.

⁴⁷ FANON 1985: 54.

Fanon szerint a dekolonizációban a felkelőknek nem csupán a függetlenség elérése a célja, hanem egyben saját maguk létrehozása egy új, a gyarmatosított öntudattól abszolút különböző közösségi öntudat kialakítása révén.

A béke megváltoztatását célzó háború ezen változatának a jelentőségét hangsúlyozza Mary Kaldor brit kutató (1946–) is a 20. század végi balkáni, afrikai, közel-keleti és dél-ázsiai konfliktusok kapcsán. Kaldor a '90-es évek háborúit „új háborúk”-ként azonosítja, amelyek „a korábbi háborúktól céljaikban, a hadviselés módszerében és finanszírozásukban térnek el. Az új háborúk céljai az identitáspolitikához kapcsolódnak, szemben a korábbi háborúk geopolitikai vagy ideológiai céljaival.”⁴⁸ Az identitáspolitika a partikuláris – etnikai, faji, klán, vallási vagy nyelvi – önazonosság megteremtését, fenntartását és állami szinten való képviseletét állítja a középpontba, amivel a békének egy, az előző fejezetben tárgyalt univerzális értékrenddel szembemenő formáját igyekszik megvalósítani.

Összegzés és konklúzió

A háborút az értelme vagy a célja alapján általában vitarendezésként határozzák meg. A háborúnak azonban emellett voltak és vannak más formái is. A szerzésként felfogott háború a vadászat egy formája, amivel a szerző fél elvesz az áldozattól valamit, annak javait, szabadságát vagy reputációját, ami által saját anyagi, társadalmi vagy erkölcsi javait terjeszti ki. A szerző és áldozatának viszonya erőteljesen, de nem radikálisan aszimmetrikus, mivel a szerző fél nem az áldozat elpusztítására törekszik, hanem „felhasználására”. A béke terjesztéseként értett háború a kolonizáció egy formája, amiben a kolonizáló elvesz valamit a másik féltől (akár csak a területét), azonban cserébe saját civilizációját kínálja. Ez a civilizáció ugyan fejlettebb, mint a másik fél kultúrája, átvétele azonban nem szükségképpen jár annak megsemmisítésével. A közös civilizáció segíti az új területek integrációját a korábbi területekhez és a korábbi területek védelmét kiterjeszti az újabbakra is, prosperitást és békét hozva a meghódított terület számára. A béke fenntartásként felfogott háborúk többségében az igazságos háború valamilyen formái. Ilyen háború egy korábban elkövetett igazságtalanságot követve robbanhat ki, amivel megbüntetheti az igazságtalanságot elkövetőket vagy visszaállíthatja az eredeti állapotot. Ez a megközelítés a bírói-rendőri-törvényhozói feladat kiterjesztéseként értelmezi a háborút. A békefenntartás eltérő példája a globalizáció védelme és terjesztése kivétel, mert itt a cél a világgazdaság és bizonyos államok védelme. Ez az elképzelés nem az igazságosság, hanem a gazdaság és a biztonságpolitika oldaláról közelíti meg a béke (gazdasági rendszer és biztonság) fenntartását, ezért is tekinti a háborút tűzoltásnak, testőri munkának. Végül az utolsó nem vitarendezésként értelmezett háború a béke megváltoztatását eredményező felkelés a béke kulturális, gazdasági-társadalmi, illetve politikai feltételeit igyekszik megváltoztatni.

A vitarendezésként felfogott háború és a háború többi ismertett formája közötti legnagyobb különbség, hogy amíg a vitarendezés-elmélet egyenlő felek között értelmezi a háborút, addig a többi elmélet egyenlőtlen viszonyt feltételez. Ha ugyanis az egyik

⁴⁸ KALDOR 2001: 6.

fél vitatkozhat a másikkal, akkor ellent mondhat neki, elfogadhatja vagy elvetheti annak érveit és igényeit. Amikor elfogynak az érvek, akkor jön el a háború ideje. Ezzel szemben a háború többi formájában a felek egyenlőtlen viszonyban állnak: az egyik elvesz a másiktól valamit minden ellenszolgáltatás nélkül vagy a saját civilizációjáért cserébe, rendőrként, bíróként, tűzoltóként vagy testőrként fenntartja a békét, esetleg a békefenntartóval szemben a béke megváltoztatására törekszik.

Felhasznált irodalom

- ALTMAN, Amnon (2012): *Tracing the Earliest Recorded Concepts of International Law – The Ancient Near East (2500-330 BCE)*. Leiden–Boston: Martinus Nijhoff. Online: <https://doi.org/10.1163/9789004222533>
- A magyar nemzet függetlenségi nyilatkozata. 1849. április 19. <https://mek.oszk.hu/04800/04834/html/kossuth0083/kossuth0083.html>
- ANGSTROM, Jan (2001): Towards a Typology of Internal Armed Conflict: Synthesising a Decade of Conceptual Turmoil. *Civil Wars*, 4(3), 93–116. Online: <https://doi.org/10.1080/13698240108402480>
- Aquinói Szent Tamás (2014): *A teológia foglalata. Második rész 2*. Budapest: Gede Testvérek.
- ARISZTOTELÉSZ (1969): *Politika*. Budapest: Gondolat.
- BARNETT, Thomas P. M. (2004): *The Pentagon's New Map*. New York: G.P. Putnam's Sons. Online: <https://archive.org/details/pentagonsnewmapw00barn>
- BODA Mihály (2022): Az igazságos háború elméletének kiterjesztése a rendészetre: történelmi és kortárs elméletek. Az igazságos rendészet elmélete. *Belügyi Szemle*, 70(1), 169–185. Online: <https://doi.org/10.38146/BSZ.2022.1.10>
- BODA Mihály (2023a): Hibrid háború: konfliktusforma a harmonikus béke és a direkt háború között – A hibrid háború katonafilozófiai értelmezése. In GÖCZE István – PADÁNYI József (szerk.): *Lehelyezett kő. Tanulmányok M. Szabó Miklós emlékére*. Budapest: Ludovika, 21–28. Online: <https://bit.ly/3PnHjW3>
- BODA Mihály (2023b): *A háborús ideológiák története*. Budapest: Ludovika.
- BODA Mihály (megjelenés előtt): A háború természetéről: háború mint a vitás kérdések rendezésének eszköze. *Hadtudományi Szemle*.
- BOEHM, Christopher (1992): Segmentary 'Warfare' and the Management of Conflict: Comparison of East African Chimpanzees and Patrilineal-Patrilocal Humans. In HARCOURT, Alexander H. – DE WAAL, Frans B. M. (szerk.): *Coalitions and Alliances in Humans and Other Animals*. Oxford – New York – Tokyo: Oxford University Press, 137–173.
- CICERO (1987): A kötelességekről. Első könyv. In *Cicero válogatott művei*. Budapest: Európa, 289–345.
- CICERO (2008): *A törvények*. Budapest: Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Kara – Gondolat.
- CLAUSEWITZ, Carl von (2013): *A háborúról*. Budapest: Zrínyi.
- DAVIE, Maurice R. (1929): *The Evolution of War*. New Haven: Yale University Press.

- DELOS, Joseph Thomas (1950): The Dialectics of War and Peace. *The Thomist*, 13(3), 305–324. Online: <https://doi.org/10.1353/tho.1950.0012>
- DERRIENIC, Jean-Pierre (2004): *Polgárháborúk*. Pécs: Jelenkor.
- DUGIN, Alekszandr (2004): A geopolitika alapjai. In SISELINA, Ljubov – GAZDAG Ferenc (szerk.): *Oroszország és Európa*. Budapest: Zrínyi, 333–366.
- Entemena, Lagaš ensijének felirata* (1965). In HARMATTA János (szerk.): *Ókori keleti történeti chrestomathia*. Budapest: Tankönyvkiadó, 92–93.
- FANON, Frantz (1985): *A föld rabjai*. Budapest: Gondolat.
- GROTIUS, Hugo (1999): *A háború és a béke jogáról I*. Budapest: Pallas Stúdió – Attraktor.
- IERSEL, Fred van (2019): *The Future of Just War Theory. A Catholic Approach*. Zürich: Lit.
- KALDOR, Mary (2001): *New and Old Wars. Organized Violence in a Global Era*. Stanford, California: Stanford University Press.
- KÉZAI Simon (2004): A magyarok cselekedetei. In Anonymus: *A magyarok cselekedetei* – Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei*. Budapest: Osiris.
- MARX, Karl (1948): *A kommunista kiáltvány*. Budapest: Szikra.
- MOHAY Gergely (2010): A Római Birodalom igazságosságának elmélete Plybiosnál. *Antik Tanulmányok*, 54(1), 49–70. Online: <https://doi.org/10.1556/anttan.54.2010.1.3>
- MÜNKLER, Herfried (2007): *Empires. The Logic of World Domination from Ancient Rome to the United States*. Cambridge–Malden: Polity.
- ODED, Bustenay (1992): *War, Peace and Empire. Justifications for War in Assyrian Royal Inscriptions*. Wiesbaden: Reichert Verlag.
- OTTERBEIN, Keith F. (2004): *How War Began*. [H. n.]: Texas A&M University Press.
- PLATÓN (1984): Az állam. In *Platón összes művei II*. Budapest: Európa, 5–710.
- POLÜBIOSZ (2002): *Történeti könyvei I. kötet*. Máriabesnyő–Gödöllő: Attraktor.
- SALLUSTIUS (1978): Catilina összeesküvése. In *C. Sallustius Crispus összes művei*. Budapest: Magyar Helikon, 7–56.
- STURZO, Luigi (1929): *The International Community and the Right of War*. London: George Allen & Unwin Ltd.
- Teremtés* (1985). In RÁKOS Sándor: *Gilgames – Agyagtáblák üzenete*. Budapest: Szépirodalmi, 17–41.
- The Responsibility to Protect. Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty* (2001). Ottawa: International Development Research Centre. Online: <https://idl-bnc-idrc.dspacedirect.org/bitstream/handle/10625/18432/IDL-18432.pdf?sequence=6&isAllowed=y>
- VASQUEZ, John A. (2009): *The War Puzzle Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press. Online: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511627224>
- VÉR Ádám (2023): „Aššur átka sújtsa azokat, kik megszegik a nagy isteneknek tett esküt!” Az eskü szerepe AsszírIA közigazgatásában. *Ókor*, 22(2), 3–12. Online: http://okorportal.hu/wp-content/uploads/2023/12/Okor_2023_2_3-12.pdf
- WHITMAN, James Q. (2012): *The Verdict of Battle*. Cambridge–Massachusetts–London: Harvard University Press.
- WOLFENDALE, Jessica (2017): Defining War. In GROSS, Michael L. – MEISEL, Tamar (szerk.): *Soft War. The Ethics of Unarmed Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 16–32.